

МІСТЕРІЯ ВЕЛИКОДНЯ (НОМО ERECTUS - НОМО SAPIENS - НОМО EST DIVINUS)

ЧАСТИНА III.

Історія. Вихід з рабства

Історія Великодня безпосередньо пов'язана також із Старим Заповітом, точніше із Танахом – корпусом єврейських сакральних текстів. Танах є акронімом, утвореного з перших літер частин Святого Письма – Закону, Пророків і Писання. Сюжети Танаху стали духовним джерелом для авраамічних релігій – іудаїзму, християнства та ісламу. Найвідомішими сюжетами, які сповідаються також у християнстві, є оповідання про творення світу, Адама і Єву, Авеля і Каїна, всесвітній потоп і Ноя, спорудження Вавилонської вежі, випробування Авраама, вихід єврейського народу з єгипетського рабства, отримання скрижалів Заповіту тощо.

Незважаючи на те, що історія Виходу має легендарне походження, доцільним є припущення щодо її правдивості. Приблизно у XVII ст. до н. е. влада у Єгипті перейшла до іншого народу – кочівників гіксосів, які зуміли утворити нову династію «царів-пастухів». Зміна правління супроводжувалася військовими конфліктами і репресіями щодо корінного населення. З часом кочівники-правителі наслідували старі традиції, тому мало чим відрізнялися від попередників. Новій владі були потрібні освічені урядовці, які також були кочівниками, що пояснює стрімку кар'єру правнука Авраама Йосипа, проданого у ранній юності рідними братами у рабство за двадцять срібників (Буття 37).

Мал. 1. Піраміди Єгипту.
Ілюстрація з інтернету

У Святому Письмі розповідається, що Йосип несправедливо потрапив до в'язниці, де зумів передбачити долю виноробу і кухарю фараона. Після того, як Йосип пояснив фараону сон про корів, він став розпорядником запасів державного зерна. Згодом він запросив свій рід до Єгипту, простивши братам їхній вчинок. Апапі II

відвів їм для поселення один з найбагатших регіонів країни – округ Гошен. Освоївшись на нових територіях, єврейська діаспора почала посилено розмножуватися і стало витіснити місцеве населення, що спровокувало міжетнічні конфлікти.

Внаслідок численних повстань проти кочівників-загарбників близько 1550 р. до н. е. гіксоси були вигнані з Єгипту, що стало переломним моментом для іудеїв. Новий фараон за повної підтримки корінного населення почав скасовувати усі привілеї єврейської діаспори, поступово перетворивши їх на рабів. Іудеїв залучали до найважчих робіт – видобутку каменю, спорудження каналів, перекачування води з Нілу до зрошувальних систем, виготовлення цегли та вапна для будівництва. Однак чисельність євреїв продовжувала

збільшуватися, тому фараон видав наказ убивати усіх хлопчиків, які народилися у єврейських сім'ях. За своєю суттю, цей закон мало чим відрізнявся від Голокосту.

На той час лідером ізраїльтян був Мойсей. У Біблії описано, що Бог повелів Мойсею вирушити до фараона, вимагаючи звільнення з рабства. За відмову фараона єгипетський народ спіткало десять кар, які у богословській літературі поділяються на три цикли – огида, біль і смерть. Сучасні археологи припускаються думки, що усі біди є історичним фактом і відбувалися у стародавньому місті Пі-Рамзесі, розташованого в дельті Нілу, який був столицею Єгипту у часи правління фараона Рамзеса II (1279-1213 рр. до н. е.). За свідченнями істориків, врешті-решт місто було залишене мешканцями [Шевченко].

I. Перший цикл – огида стосується першої і другої єгипетських кар, результатами яких було почервоніння (скривавлення) води і нашествя жаб (Вихід 7: 14-29), є початковою реакцією Бога на гординю єгипетського фараона. У богослов'ї трактується як чуттєвий сигнал, своєрідне попередження на рівні фізіології, яке демонструє природну відразу до гріха, який ототожнюється з тілесними нечистотами або проявами інфекції. Відчуття огида має стимулювати до внутрішнього покаяння і очищення. Звідси есхатологічні мотиви у картинах Ієроніма Босха і Пітера Брейгеля Старшого, які в натуралістичній формі демонструють огидні наслідки гріха.

Мал. 2. Вплив бактерій *Oscillatoria rubescens* на водойму.
Ілюстрація з інтернету
<https://naurok.com.ua/urok-z-ekologi-vidi-zabrudnen-234666.html>

Учені намагалися логічно обґрунтувати природу перших двох кар. Зокрема на думку епідеміолога Дж. Марра, перетворення Мойсеєм і Аароном води Нілу на кров пояснюється аномальними змінами клімату, зокрема підвищенням температури і відсутністю дощів, внаслідок чого русло річки критично обміліло. Це стало причиною розмноження значної кількості токсичних бактерій *Oscillatoria rubescens*, відмирання яких забарвлює воду у червоний колір (мал. 2). Схожі ознаки властиві також природному явищу «червоних припливів», спричинених цвітінням водоростей *Phyteria*, які продукують токсини і поглинають кисень, що викликає смерть риби і масову втечу жаб. За версією амфібіолога Р. Васасюка, це були жаби роду «*bufo*»; кожна з яких метає мільйон ікринок, які перестала їсти вимерла риба, що викликало вибух популяції. Крім цього, на відміну від інших видів, жаби у несприятливих умовах починають посилено розмножуватися [3].

II. Другий цикл – біль. В енциклопедичних довідниках біль трактується як реакція організму, що виникає внаслідок психологічного настрою,

Мал. 3. Вулканічна ніч.
Ілюстрація з інтернету.

емоційного фону, обстановки, у якій перебуває хворий. Часто біль є першою ознакою хвороби або сигналом небезпеки. У контексті Святого Письма відчуття болю є своєрідним попередженням єгиптянам про можливі наслідки, спричинені марнославством і пихою фараона.

Третьою, четвертою, п'ятою і шостою карами стало нашествя гнид, блох і мух, внаслідок чого почався мор худоби, а тіла людей вкрилися хворобливими язвами. Очевидно, що померлі жаби і гниюча риба причинили приліт мух – переносників інфекції, за ознаками схожою на *culicoides*¹. Директор Музею ентомології Міссісіпі Р. Браун, а також керівник відділу з дослідження хвороб тварин Міністерства сільського господарства США Е. Шпільман вважають, що інфекційна мошка викликає падіж худоби на відстань до 1,5 км. Згодом почали страждати люди, адже кровосасальні комахи можуть передавати такі небезпечні хвороби, як стафілокок, сепсис, лейшманіоз, симптомами яких є темні висипи на шкірі, підвищення температури і критична втрата ваги.

III. Третій цикл – смерть є закономірним результатом невиліковної хвороби фараона. Внаслідок цього на його країну зійшов град, супроводжуваний потужним громом і блискавками, після чого землі Єгипту було спустошено сараною, а потім настала темрява (мал. 3). Відповідні описи натякає на вулканічну теорію. Біблія прямо описує стовп диму і вогню, коли Мойсей вів євреїв, далеко від них падали уламки каміння з неба, а гора під ногами трусилася². «Три дні без Сонця» може бути описом тривалої піщаної бурі. Причиною затяжної бурі могло бути знищення сараною посівів та дикорослої флори (вітри не стримувалися листям) або виверження вулкану, що викликало кліматичні аномалії і вулканічну зиму. У результаті виверження утворилася величезна кількість попелу, що спровокувало підвищену вологість і призвело до посиленого розмноження сарани (для цих комах це сприятливі умови) [3]. Подібні ланцюгові реакції забруднення природи відбувалися протягом усієї історії людства. Природними катаклізмами вважаються землетруси, паводки, засухи виверження вулканів, смерчі і буревії. У XX-XXI ст. причиною надзвичайних ситуацій і смертельних епідемій часто стає людина, яка неправильно поводить з природними ресурсами і забруднює оточуюче середовище.

Однак найстрашнішою виявилася десята кара, яка стала своєрідною відповіддю Бога на запроваджені фараоном убивства новонароджених

¹ Різновид мокреців.

² Вихід 9: 23-25; 13: 21-22; 19: 18; 24: 15-16, Втор. 1: 33.

єврейських хлопчиків: «І сталося в половині ночі, і вдарив Господь в єгипетським краї кожного перворідного, від перворідного фараона, що сидить на своїм престолі, аж до перворідного полоненого, що у в'язничному домі, і кожного перворідного худоби» (Вихід 12: 29). Згідно з Торою (Вихід 12: 22-23) Бог наказав євреям 14 нісана (перший місяць у єврейському календарі), напередодні останньої кари заколотися ягнят, які вважалися у єгиптян священними тваринами (Буття 46: 34), спекти на вогні їхнє м'ясо, а їхньою кров'ю помітити дверну лиштву. У нагороду за самовідданість, всупереч небезпеці бути побитими камінням за вбивство єгипетських священних тварин (Вихід 8: 26) у ніч на 15 нісана ангел смерті «пройшов мимо» (на івриті «песах») будинків євреїв, тому їхні первістки були врятовані.

Серед окремих дослідників існує думка, що загибель первісток пов'язана з токсинами грибка *Stachybotrys atra*³, який потрапив у верхні шари зернових запасів з води (перша кара) або з екскрементів сарани (восьма кара). Ураження могло виникнути у результаті збігу ряду факторів. Зокрема, за єгипетською традицією першими у родині харчувалися старші сини, отримуючи подвійну порцію; так само годували і худобу – до годівниці першим пробивається старша тварина. Отже, первістки отруїлися першими, отримавши подвійну порцію з верхніх, уражених запасів зерна. Євреї не постраждали від цієї кари, оскільки оселялися далеко від єгипетських міст і мали незалежні харчові запаси. Крім цього, вони були пастухами, а не землеробами, тому значну частку їхнього раціону становило не зерно, а м'ясо і молоко [3].

Отже, традиція відзначати Песах є символічним поверненням у часи, коли Бог врятував єврейський народ, що слугує своєрідним нагадуванням про Його милість: «А ви будете дотримувати цю річ, як постанови для себе й для синів своїх аж навіки. І станеться, коли ви ввійдете до того Краю ... то ви будете додержувати цієї служби» (Вихід 12: 24-25, 27). Ймовірно, що виникнення сакрального обряду пов'язане ще з добіблійним періодом, а саме із сезоном зміни зимових пасовищ на літні, а звичай мазати дверні косяки кров'ю тварин міг бути магічним ритуалом захисту отари. При цьому споживання прісного хліба, можливо, спочатку було окремим святом, пов'язаним з першим урожаєм.

Атрибутика Песаху. Важливим елементом обряду є прісний хліб (маца), який за іудейськими канонами виготовляється не більше вісімнадцяти хвилин. Відповідний *Zeit Not* пояснюється тим, що євреї були змушені досить швидко залишити свої помешкання, оскільки рятували своє життя. Результатом Виходу стала тривала подорож у пошуках *terra promissa*⁴, описана у Священних Книгах єврейського народу. Вихід з Єгипту став не лише зміною місця проживання, але символізує звільнення з під рабства фараона – всесильного земного правителя, визнаючи тим самим абсолютну волю Творця:

³ Чорна пліснява – це пліснява, яка створює та виділяє мікотоксини. Пригнічення імунної системи підвищує ризик зараження інфекційними захворюваннями та знижує здатність організму протистояти іншим забруднювачам.

⁴ Земля обітована.

«бо ти поспішно вийшов із землі Єгипетської, щоб ти пам'ятав день виходу свого з єгипетського краю в усі дні життя твого» (Второзаконня 16: 1-3) [4].

Споживання прісного хліба втілює ідею смирення перед Богом і єднання усіх верств населення через однакову обмеженість у їжі. Згідно з Торою Бог повелів включити мацу до трапези, що відбувалася тієї самої ночі, увічливши події Виходу святкуванням Песаха – свята маці (у православній традиції «опрісноків») і заборони вживання квасних продуктів: «З чотирнадцятого дня першого місяця, з вечора їжте прісний хліб (мацот) до вечора двадцять першого дня того самого місяця. Сім днів не повинно бути закваски в будинках ваших, бо хто буде їсти квашене, душа та винищена буде з роду Ізраїлевого – чи то прийдешній, чи то корінний житель землі тієї» (Вихід 12).

Заборона вживати квасний хліб пов'язана також з традиційними віруваннями, оскільки процес бродіння супроводжується візуальним розбуханням, що асоціювалося у давніх іудеїв з проявами злого початку – духовним «набряканням» (гординею і лінню). Невипадково у Новому Заповіті Ісус Христос повчав майбутніх апостолів, щоб вони береглися закваски фарисейської і садукейської (Матвія 16: 1-4). У зв'язку з цим католики, православні вірмени, окремі протестанти в євхаристії використовують опрісноки, які символізують чистоту, істину і безгрішне тіло Христа, а закваска є ознакою гріха: «Хіба не знаєте, що мала закваска квасить все тісто? Тож очистіть стару закваску, щоб бути вам новим тістом, бо ви безквасні, бо Великдень наш, Христос, закланий за нас. Тому святкуватимемо не зі старою закваскою, не з закваскою пороку і лукавства, але з опрісноками чистоти та істини» (1 Кор. 5: 6,7). В інших православних церквах східного обряду в євхаристії використовують квасний хліб (просфору), оскільки закваска символізує Царство Небесне, яке «подібно до закваски, яку жінка, взявши, поклала в три міри борошна, доки не закисло все» (Матвій. 13: 33).

Заборона на квасне (хамец) стосувалася не лише споживання, заборонялося навіть володіти квасним у будь-якому вигляді. У зв'язку з цим хамец, який становить матеріальну цінність (наприклад, спиртні напої, що виготовляються зі злаків), дозволяється продати напередодні Песаху не єврею. Продаж квасного організовується рабином, який стає «агентом» усіх релігійних євреїв громади, через процедуру мехірат хамець («продаж квасного»). Рабин «продає» хамец не єврею за ціною, яка має бути погоджена після свята, тому його просять сплатити символічний внесок за умови доплатити залишок після Песаха. Коли свято закінчується, рабин «викупає» хамец за попередньо встановлену ціну.

Релігійні єврейські сім'ї зазвичай проводять тижні до свята в домашньому прибиранні з метою знайти усе квасне. Існує звичай вимикати у кімнаті світло і проводити пошуки, використовуючи свічку, перо та дерев'яну ложку, що також є своєрідною імітацією повернення у часи виникнення свята. Свічка ефективно освітлює кути, не відкидаючи тіні, перо може вимітати крихти з важкодоступних місць, а дерев'яну ложку, якою збирають крихти, можна спалити наступного дня разом із квасним. Після цього глава сім'ї оголошує будь-який хамец, який не був знайдений, «недійсним, як прах земний».

Мал. 4. Тарілка для седера на Песах. Ілюстрація з Інтернету.

Вранці напередодні Песаха починається піст чоловіків-первістків на згадку про порятунок первістків Ізраїлю однієї з десяти страт єгипетських. Більшість первістків постять лише до закінчення ранкового богослужіння у синагозі.

За часів існування Храму на Песах приносили жертву у вигляді заклання тварини, яку називали корб'ян песах – «велика жертва».

Згідно з Торою, кожна сім'я повинна скуштувати ягня ввечері до півночі на 15 нісана, яке має бути випечене на вогні і з'їдене разом з мацою і мар'ором («гіркими травами»). Заборонялося ламати у жертви кістки, а нутрянний жир спалювався на жертвовнику до ранку. Однак після руйнування Храму жертви вже не приносилися, тому розповідь про пасхальну жертву звучить під час обрядової трапези, а на блюди седера її символічно представляє смажена бараняча гомілка, куряче крило або ніжка – зр'оба (мал. 4).

Мал. 5. Другий храм 516 р. до н.е. – 70 р. н.е. Ілюстрація з Інтернету..

Мал. 6. Мечеть Купол Скелі 687 р. н. е. Ілюстрація з Інтернету.

Відомо, що Перший храм було зруйновано військами Навуходоносора II в 586 р до н. е. Другий храм почав будуватися за правління Кіра Великого; реконструйований Іродом Великим; зруйнований під час штурму Єрусалима під час Першої Юдейської війни римською армією, на чолі з Титом (мал. 5). У 691 р. на його місці збудовано мечеть «Купол Скелі» (мал. 6). Відповідно до єврейської традиції, храм буде відновлено під час пришестя Машіаха – помазаника Божого ідеального правителя, який позбавить єврейський народ від страждань. Згідно з християнським переказом, Третій храм буде відновлено незадовго до Другого Пришестя Христа за часів антихриста.

Мал. 7. Святкування Песаха.
Український лубок XIX ст.
Ілюстрація з Інтернету.

Пасхальна вечеря або Седер Песах чітко регламентована і складається з декількох етапів (мал. 7). Цієї ночі іудеї мають прочитати великодню Агаду, де розповідається про вихід із Єгипту, і провести великодню трапезу відповідно до традиції. Під час седера чоловікам і жінкам необхідно випити чотири чаші вина чи виноградного соку. Відповідно до Мішни⁵ їх має випити навіть найбідніша людина. Кожна чаша служить вступом до наступної частини седера. Чотири чаші символізують чотири обітниці, які супроводжуються словами зі Святого Письма.

Перша – Чаша Освячення відповідає вислову з Тори: «Я Господь, і виведу вас з-під ярма Єгипту» (Вихід 6: 6), оскільки ізраїльтяни перебували у рабстві єгиптян 400 р., хоча були спочатку прийнятими як добрі гості. Друга – Чаша Визволення. «І визволю вас від рабства їхнього» (Вихід 6: 6). Третя – Чаша Спокути. «І врятую вас силою простертою і судами великими» (Вихід 6: 6). Вважається, що під час таємної вечері Ісус наказав учням поділити саме чашу спокути, оскільки в Євангеліях від Матфія. 26: 27 і від Луки 22: 19, описується чаша, яку беруть після вечері. Євангеліст Лука (22: 15) останню вечерю Ісуса з

Мал. 8. Чотири чаші.
Ілюстрація з інтернету

Його учнями назвав «Великоднем»: «Дуже хотів Я їсти з вами цю пасху перед Моїм стражданням». Третя Чаша символізує заклання великоднього ягня, яке врятувало ізраїльтян від загибелі первістків. Ця чаша нагадує, як Господь викупує Ізраїль із простертою рукою. Тому Ісус каже Своїм учням, що вино у цій чаші «є Кров Моя Нового

Завіту, яка за багатьох виливається в залишення гріхів». Як кров пасхального ягня покрила віруючих ізраїльтян та єгиптян тоді в Єгипті, так і кров Ісуса покриває сьогодні віруючих із євреїв та не євреїв. Четверта – Чаша Хвали. «І прийму вас Собі в народ» (Вихід 6: 7). Радісна констатація, що Ізраїль став народом на Синаї. Бог пам'ятає вічний заповіт, який Він уклав з Авраамом (Буття 17: 7). Традиційно співають «Дайєну» («Нам було б достатньо») та хвалебні псалми, де дякують Богові за звільнення від єгиптян і диво Червоного моря. У цієї чаші гіркувато-солодкий смак, тому що ті, хто живе поза Ізраїлем, залишаються вигнанцями. Руйнація Другого Храму в 70 році н. е. і подальше вигнання із Землі Обітованої сприймається як Боже покарання єврейського народу за «безпричинну ненависть» один до одного у першому столітті. Четверта чаша символізує надію, що Бог відновить єврейський народ і поверне їх до Землі Ізраїлю, що Месія нарешті прийде (мал. 8). Крім цих чотирьох чаш на стіл ставиться (але не випивається) додаткова п'ята чаша для Іллі. Трапезу завершує афікоман – завершальна страва. За часів Храму афікоманом була пасхальна жертва, а після його руйнування — шматок маці, який відламують на початку седера.

⁵ **Мішна** – івр. משנה букв. «повторювання», компіляція усної Тори, складена приблизно 200 року у Палестині Юдою га-Насі та його сподвижниками.

Ідея початку. Вище зазначалося, що нісан є першим місяцем єврейського календаря. Перший день після Песаху називають Ісру хаг (з івр. «прив'язати до свята»), який служить для визначення ключових річних дат, пов'язаних зі священним календарем. Від нього починається відлік омера, в іудаїзмі – усний рахунок сорока дев'яти днів між святами Песах та Шавуот. Наприклад, на перший день говорять «сьогодні перший день за омером». Вимога відліку омера міститься у заповіді Тори відраховувати сорок дев'ять днів, починаючи з дня принесення у Храм жертви, що складається з ячмінного омера (біблійної одиниці виміру обсягу зерна, фактично сніп, пучок), до дня принесення у жертву пшениці на Шавуот (п'ятдесятий день після омера). Свято перших плодів служить нагадуванням про Боже забезпечення в Обітованій землі. Лише після освячення у храмі омера дозволялося вживати від нового урожаю.

Відлік омера відображає духовну підготовку та очікування дарування Тори, даної Богом на горі Синай на початку місяця сіван, приблизно тоді, коли святкують Шавуот. Зокрема у книзі «Сефер ха-хінух»⁶ написано, що єврейський народ було звільнено з Єгипту лише для того, щоб вони отримали Тору і виконували її заповіді, тому рахунок омера показує, наскільки щиро єврей хоче прийняти Тору: «Відрахуйте собі від першого дня після свята, від того дня, коли приносите сніп потрясіння, сім повних тижнів, до першого дня після сьомого тижня відрахуйте п'ятдесят днів, і тоді принесіть нове хлібне приношення Господу» (Левит 23: 15, 16).

Отже, на другий день Песаху після жертвоприношення Богу омеру ячменю дозволялося їсти зерно з нового врожаю. Натомість на п'ятдесятий день після Ісру хаг, що відповідає свята Шавуот, у жертву приносили дві хлібини з нового урожаю пшениці. У Мідраші⁷ пояснюється, що коли Ізраїлеві сини виходили з Єгипту, Мойсей проголосив, що через сорок дев'ять днів їм буде дано Тору. Народ був так схвильований після фізичного визволення з Єгипту визволенням духовним, що відраховував дні аж до дарування Тори біля підніжжя гори Синай. У зв'язку з цим період омера вважається сприятливим часом для духовного зростання. Єврей має працювати над однією з мідот (етичних чеснот) шляхом роздумів та розвитку однієї з них у кожний із сорока дев'яти днів омера. Процес духовного зростання та самовдосконалення у цей період порівнюється з двома типами зерна, які приносяться у жертву на Песах та Шавуот. Зокрема у давнину ячмінь був кормом для тварин, а пшениця – їжею людини.

У богословській літературі зазначається, що у єгипетському рабстві євреї досягли майже незворотної точки духовного падіння, тому Песах не був їхньою заслугою, а лише подарунком, подібно до корму для тварин, від яких не очікується розвиток їхнього внутрішнього потенціалу. Однак у наступні сорок дев'ять днів єврейський народ працював над собою, щоб прийняти Тору

⁶ «Книга повчання» належить до найпопулярніших книг з іудаїзму. Містить найважливіші пояснення усіх шестисот тринадцяти заповідей. Крім цінних відомостей, що допомагають усвідомити історію виникнення і логіку тієї чи іншої заповіді, автор ділиться своєю любов'ю до завітів Творця.

⁷ Мідраш – євр. «вивчення, тлумачення», в іудаїзмі виклад або «екзегеза», головним чином Святого Письма.

за власні заслуги. Отримання Тори вимагало духовного зростання і об'єднання зусиль усіх євреїв, тому на Шавуот жертвують «людську їжу». Шавуот знаменує не лише історичну подію, а й завершення чергового сільськогосподарського циклу, початку сезону жнив пшениці⁸.

Саме на Шавуот на апостолів зійшов Святий Дух – на п'ятдесятий день після Воскресіння Ісуса Христа (десятий день після Його Вознесіння на небо, яке відбулося через сорок днів після Воскресіння). У книзі «Діяння Святих Апостолів» розповідається, коли апостоли перебували у Сіонській світлиці, «раптом став шум із неба, ніби від сильного вітру, що несе, і наповнив увесь дім, де вони знаходилися. І з'явилися їм мови, що розділялися, немов вогняні, і спочивали по одному на кожному з них. І справдилися всі Духа Святого, і почали говорити іншими мовами, як Дух давав їм провіщати» (Діяння 2: 2-4). Цього дня у місті з нагоди свята Шавуот перебували іудеї з різних міст та країн. Почувши шум, вони зібралися перед домом, де були апостоли, і кожен чув їх, що говорять його говіркою» (Діяння 2: 6). Деякі з них глузували з апостолів, звинувачуючи їх у тому, що вони напилися солодкого, тобто молодого вина.

Відлік омера 49 днів	
Ісру хаг (шістнадцятий день нісана)	Шавуот п'ятдесятый день після песаха
перший сніп ячменю після жнив ячмінь дозріває раніше	сніп пшениці, два хліби з нового урожаю
усе перше належить Богу	

Одним з трьох паломницьких свят, яке приурочене збиранню урожаю, розгортає ідею народження і воскресіння, є Суккоти («кущі», «курени») (Вихід 12: 37-38). У цей день за традицією здійснюють трапези, а в хорошу погоду і ночують поза домом, у сукках, на згадку про блукання євреїв Синайською пустелею. У сукках на столі повинні бути чотири рослини: етрог, лулав, мирт, верба, які символізують категорії людей. Відповідно до вчення рабинів: люди, які дотримуються всіх законів Тори мають «смак»; люди, які роблять добрі вчинки, мають «запах». Етрог (цітрон) має і смак, і запах, тому символізує праведників. Мирт має запах, але немає смаку, у лулава (пальмова гілка) є смак, але немає запаху, верба не має ні смаку, ні запаху. Вважають, що під час святкування сукку відвідують сім ушпізінів («гостей»): Авраам, Ісаак, Яків, Давид, Мойсей, Аарон та Йосип.

Література:

1. Старий Завіт. URL : https://vue.gov.ua/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9_%D0%97%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%82 (дата доступу 12.05.2024).
2. Шевченко А. Десять кар єгипетських. URL : <https://cikavosti.com/desyat-kar-yegipetskih/> (дата доступу 12.05.2024).

⁸ Це друге з трьох паломницьких свят. З пшениці свіжого помелу випікали два короваї та несли їх у Храм. Іншою жертвою були найкращі перші плоди, перші фрукти. Синаноги прикрашали зеленню.

3. Десять кар єгипетських. URL : https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/%D0%94%D0%B5%D1%81%D1%8F%D1%82%D1%8C_%D0%BA%D0%B0%D1%80_%D1%94%D0%B3%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85.html (дата доступу 14.05.2024).
4. Духовний зміст маці і хаме. Турей загав ді гільдене ройзе. Єврейська релігійна громада. URL : <http://www.tureizahav.lviv.ua/ua/statti/evrejski-tradycijni-svjata/duhovnyj-zmist-macy-i-hamec.html> (дата доступу 20.05.2024).

Далі буде.